

УДК 343.211

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ В РОЗРІЗІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Поставника проблеми. У зв'язку з поширенням випадків незаконного добування природних ресурсів, а саме незаконного полювання і риболовлі, значення набуває проблема правильної кваліфікації цієї категорії справ. В Україні браконьєрство набуло дуже великих розмірів та давно перетворилося на один з потужних і впливових злочинних видів діяльності, що становить загрозу екологічній безпеці. Наукові праці з цієї проблематики містять певні розбіжності в теоретичних положеннях і висновках. Аналіз правозастосовної практики свідчить про помилки, що допускаються під час кримінально-правового оцінювання незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Крім того, вивчення слідчо-прокурорської й судової практики показує, що під час кваліфікації злочину, передбаченого статтею 249 КК України, виникають певні труднощі.

Мета статті – дати опис основних термінів складу злочину, передбаченого статтею 249 КК України «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом».

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи кримінально-правову характеристику складу злочину, передбаченого статтею 249 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», слід виходити з того, що в чинному законодавстві України діє велика кількість нормативно-правових актів, більшою частиною підзаконних, які ухвалено різними органами державної влади, що регламентують діяльність щодо вилову риби і звірів та добувного промислу. Це, в свою чергу, призводить до розгалуження та розбалансування понять і термінів, що містяться у нормі, якою передбачено кримінальну відповідальність за досліджуване правопорушення.

Родовим об'єктом складу злочину, передбаченого статтею 249 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля України, його науково обґрунтоване використання і відтворення природних ресурсів

та охорону нормального екологічного стану біосфери. Безпосереднім об'єктом злочину є встановлений порядок раціонального використання, охорони і відтворення риб та інших об'єктів водної фауни як важливої складової частини навколишнього природного середовища¹.

Предметом цього злочину є дикі водні живі ресурси (водні біоресурси), тобто організми життя в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі, та неможливі без перебування у воді. До них, зокрема, слід віднести таких тварин:

– риби різноманітних порід (група водних хребетних тварин, зазвичай холоднокровних із вкритим лускою тілом та зябрами, присутніми протягом усього життя, що активно рухаються за допомогою плавців або руху всього тіла);

– морські ссавці (китоподібні – кити, дельфіни і морські свині, сирени – ламантини і дюгоні, ластоногі – справжні тюлені, вухаті тюлені і моржі, видри – американська видра і калан);

– ракоподібні та голкошкірі водні безхребетні тварини (раки, краби, креветки, трепанги, морські їжаки, морські зірки тощо);

– молюски (тип двобічно-симетричних тварин, таких як головоногі, червононогі, мідії, кальмари, устриці тощо);

– промислові водні рослини і водорості, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив та медичних препаратів і які підлягають спеціальному правовому захисту (морська капуста, ламінарія) тощо².

Як указує більшість науковців, не можна визнавати предметом цього злочину:

а) водні організми, добування яких нормативними актами не регламентується (водні плазуні, планктон, шкідливі види риб, жаби тощо);

б) кормові угіддя, місця зимування, нерестові ділянки, тобто ділянки водних об'єктів, де відбувається розмноження риб та інших водних живих ресурсів);

в) нутрії, бобри, ондатри, хохулі й видри, які є хутровими звірами і розглядаються, як і водоплавні птахи, як предмет незаконного полювання (ст. 248 КК України);

г) риби та інші водні живі організми, які завдяки вкладеній праці людини вже не виступають як природні багатства в їх природному стані, а є включеними у виробничо-трудоий процес, набули внаслідок цього якості товару і виступають предметом злочинів проти власності (розуміється, наприклад, виловлена риба, яка перебуває в магазинних акваріумах)³.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ :Юридична думка, 2007. С. 731.

² Поняття водні ресурси // Вікіпедія : вільн. енцикл. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D1%81%D1%81%D0%B0%D0%B2%D1%86%D1%96 (дата звернення: 22.09.2020).

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.

Дії осіб, винних у незаконному вилові риби, добуванні водних тварин, що вирощуються підприємствами й організаціями в спеціально облаштованих або пристосованих водоймах, або заволодіння рибою, водними тваринами, відловленими цими організаціями, або дикими тваринами і птахами, що перебувають у розплідниках і вольєрах, підлягають кваліфікації як крадіжка майна.

Під час розгляду об'єктивної сторони злочину треба звернутися до трьох ознак:

1) діяння – незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом;

2) наслідок – у вигляді істотної шкоди;

3) причинний зв'язок між діянням та наслідком.

Розглядаючи питання про зміст діяння в складі цього злочину, слід указати, що відповідно до Закону України «Про тваринний світ» одним із видів використання об'єктів тваринного світу є рибальство. Рибальством вважається добування (вилучення водних біоресурсів із середовища їх перебування) риби та водних безхребетних. На території України може здійснюватися промислове, любительське та спортивне рибальство¹.

Промислове рибальство (далі – промисел) – вид спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів, які перебувають у стані природної волі, шляхом їх вилучення (вилову, добування, збирання) із природного або штучного середовища з метою задоволення потреб населення і народного господарства. Іноді зустрічається таке тлумачення поняття промислового рибальства – це вид спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів для виробництва харчової, технічної, кормової, медичної та інших видів продукції. Ці два поняття дуже схожі, але, на нашу думку, перший варіант є більш правильним².

Так, підприємствам, установам, організаціям і громадянам у порядку спеціального використання об'єктів тваринного світу надається право ведення промислового рибальства, включно з промислом водних безхребетних на промислових ділянках рибогосподарських водних об'єктів та в континентальному шельфі України.

До рибогосподарських водних об'єктів належать усі поверхневі, територіальні та внутрішні морські води, які використовуються (можуть використовуватися) для промислового добування, вирощування чи розведення риби та інших об'єктів водного промислу або мають значення для природного відтворення їх запасів, а також виключна (морська) економічна зона й акваторія у межах континентального шельфу України.

Перелік промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) визначається Кабінетом Міністрів України.

4-те вид., перероб. та допов. Київ :Юридична думка, 2007. С. 732.

¹ Про тваринний світ : Закон України від 13.12. 2001 № 2894 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 22.09.2020).

² Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 № 3677 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 20.09.2020).

Підприємства, установи, організації і громадяни, яким надано в користування рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), для ведення промислового рибальства, включно з промислом водних безхребетних, зобов'язані дотримуватися вимог, що забезпечують поліпшення екологічного стану водних об'єктів та умов відтворення рибних запасів, та утримувати в належному санітарному стані прибережні захисні смуги в місцях здійснення промислового рибальства.

Поняття «промисел» використовується в цьому контексті не як позначення певного різновиду множинності злочину, а як характеристика об'єктивної сторони злочинного посягання на об'єкти водної фауни, яке може бути як одноразовим, так і неодноразовим. Наприклад, згідно з абзацем 3 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та ніші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 № 17, під *промислом* розуміються як один акт добування риби, тварин чи рослин, так і неодноразове вчинення таких дій¹.

Любительське і спортивне рибальство – це безоплатне рибальство та добування (вилов) водних безхребетних для особистого споживання у порядку загального використання, у дозволенних обсягах, у визначених для цих цілей водоймах загального користування і за умови додержання встановлених правил рибальства і водокористування, знаряддями вилову, встановленими для цього правилами рибальства².

Спортивне рибальство – вид любительського рибальства, що здійснюється у порядку загального використання з установленням певних вимог до проведення спортивних змагань або кваліфікаційних нормативів. В інших випадках любительське рибальство здійснюється на праві спеціального використання.

Спеціальне використання водних живих ресурсів здійснюється за плату в межах затверджених у встановленому порядку лімітів (виділених квот). На їх підставі державним органом рибоохорони, в зоні діяльності якого буде здійснюватися промисловий лов, видається дозвіл, у якому зазначаються найменування користувача, назва і реєстрація судна, обсяг квоти, мета і знаряддя лову.

Любительський і спортивний лов риби і водних безхребетних для власних потреб дозволяється всім громадянам України, іноземцям, а також особам без громадянства в усіх водоймах України, за винятком вилову у водоймах природо-заповідного фонду, ставкових та інших риборозплідних господарствах і водоймах, спеціальне використання яких обмежено (питні, технічні, лікувальні та інші), а також у водоймах, де лов або добування заборонено законодавством України. Любительське і спортивне рибальство на водоймах загального користування здійснюється безоплатно та без

¹ Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах кримінальної спеціалізації. Харків : Константа, 2018. 320 с.

² Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року : Закон України від 19.02.2004 № 1516 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1516-15#Text> (дата звернення: 20.09.2020).

надання спеціальних дозволів. Любительський та спортивний лов риби забороняється:

- у каналах теплоенергоцентралей, підвідних та скидних каналах електростанцій;
- у підвідних і магістральних каналах, відводах рибогосподарських та меліоративних систем, у шлюзових каналах тощо;
- у новостворених водосховищах (до особливого розпорядження);
- з незареєстрованих плавзасобів або таких, що не мають на корпусі чіткого реєстраційного номера (за винятком веслових човнів);
- на водоймах, не визначених органами рибоохорони як такі, на яких дозволене любительське рибальство;
- у темну пору доби (пізніше години від заходу сонця та раніше години до його сходу) з човнів та інших плавучих засобів у Чорному та Азовському морях;
- без наявності відповідних документів, що дають право на здійснення лову в окремих водоймах¹.

Незаконність зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є таким у разі здійснення його:

- а) без належного дозволу;
- б) у заборонений час;
- в) у недозволені місця;
- г) забороненими способами і знаряддями лову.

Зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом без належного дозволу є таким у випадках:

1) коли добування водних тварин здійснюється самовільно, без отримання дозволу на промисел; такий дозвіл видається спеціально уповноваженим органом у вигляді дозволу, білета на право вилову риби або інших водних тварин, угоди на відвід рибпромислової ділянки або водосховища, ліцензії на спортивний і любительський вилов риби цінних видів, наприклад фізичними особами або представниками юридичної особи без спеціального дозволу, зокрема ліцензії на вилов риби, яка видається згідно з Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, затвердженими наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Міністерства аграрної політики України від 14.11.2001 № 132/336 із змінами, внесеними згідно з наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 05.05.2004 № 90/284;

2) за наявності ліцензії, але з недотриманням передбачених у ній вимог щодо строку, місця вилову (водного об'єкта), знарядь лову, квоти (частки ліміту, яка виділяється ліцензіату), ліміту (дозволеного обсягу

¹ Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 06.02.2003 № 486 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-IV#Text> (дата звернення: 22.09.2020).

вилучення риби з природного середовища), приймального пункту, приймального судна (тобто приміщення судна), пристосованого (відповідно до санітарних, технологічних норм) для приймання вилученої посортованої за видами риби для її подальшого зберігання)

Рибальство у заборонений час означає, що воно здійснюється тоді, коли зайняття будь-яким водним добувним промислом заборонено:

1) узагалі (наприклад, відповідно до п. 5 Режиму промислового рибальства в басейні Чорного моря у 2006 році, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики України від 27.02.2006 № 81, промисловий вилов осетрових видів риб і їх гібридів у басейні Чорного моря забороняється, а прилов цих об'єктів має випускатися в море, також забороняється рибальство у новостворених водосховищах до особливого розпорядження, любительський лов дельфінів, тюленів, усіх видів осетрових та їх гібридів, лосося, форелі, харіуса, деяких інших видів риб, усіх видів крабів, устриць та інших видів, занесених до Червоної книги України);

2) у строки, на які встановлено заборону для певних видів водних тварин чи водоймищ (конкретні терміни зайняття водним добувним промислом визначаються за басейно-територіальним принципом і закріплюються у правилах промислового, любительського і спортивного рибальства; наприклад, пунктом 10 вище зазначеного Режиму промислового рибальства в басейні Чорного моря у 2006 році передбачено, що заборона на вилов калкана під час нересту у виключній (морській) економічній зоні визначається в термін з 1 до 30 травня).

До *недозволених місць* слід відносити ті водойми або їх ділянки, в яких водний добувний промисел заборонено завжди або дозволяється лише протягом певного часу (наприклад, любительським і спортивним рибальством забороняється займатись у каналах теплоенергоцентралей, підвідних і скидних каналах електростанцій, у відводах рибогосподарських та меліоративних систем, у шлюзових каналах, поблизу мостів, які охороняються, в межах режимних зон охорони, у радіусі 500 метрів навколо риборозплідних господарств і на зимувальних ямах).

Забороненими слід визнавати ті знаряддя лову, якими взагалі не дозволяється користуватися або які не дозволяється використовувати для промислу певних видів водних живих ресурсів. Наприклад, для запобігання загибелі молоді осетрових риб і збереження їх запасів у 2006 р. заборонявся промисловий лов: 1) пелінгаса зябровими сітками у 12-мильній прибережній зоні від паралелі 46°00' півн. широти до кінцевої частини коси Обіточної; 2) судака зябровими сітками в Азовському морі та Таганрозькій затоці (п. 5 Режиму промислового рибальства в басейні Азовського моря у 2006 році, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики України від 27.02.2006 № 81).

Вирішуючи питання про те, чи є шкода, заподіяна незаконним водним добувним промислом, істотною, треба у кожному конкретному випадку

враховувати кількість, вартість та екологічну цінність здобутих або знижених водних біоресурсів. *Істотною шкодою* слід визнавати, наприклад, вилов або відстріл хоча б одного морського ссавця, загибель великої кількості мальків, риби і водних безхребетних тих видів, які занесено до Червоної книги України, знищення нерестовищ риби, вилов риби тих видів, у відтворенні яких є труднощі, знищення популяції водних організмів, спустошення або забруднення водойми, велику кількість здобутих, знижених або непоправно ушкоджених водних тварин порівняно з їх популяцією у конкретній водоймі.

Визначаючи розмір шкоди, заподіяної водній фауні, слід керуватись спеціальними таксами, визначеними Кабінетом Міністрів України (Постанова КМУ №1209 від 21.11.2011 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів» та наказом державного комітету рибного господарства України №19 від 15.02.1999 «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства»), які пов'язують розмір відшкодування збитків, завданих довіллю, з місцем порушення екологічного законодавства (території та об'єкти природо-заповідного фонду), а також із фактом занесення тварин і рослин до Червоної книги.

Злочин є закінченим із моменту спричинення істотної шкоди. Незаконне зайняття водним добувним промислом, яке не потягло за собою зазначених наслідків, утворює склад адміністративного правопорушення (ст. 85 КУпАП).

Стаття надійшла до редакції 22.09.2020

Кирилл Александрович ЧЕРЕВКО,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

НЕЗАКОННОЕ ЗАНЯТИЕ РЫБНЫМ, ЗВЕРИНЫМ ИЛИ ДРУГИМ ВОДНЫМ ДОБЫВАЮЩИМ ПРОМЫСЛОМ В РАЗРЕЗЕ УКРАИНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Рассматриваются основные термины статьи 249 «Незаконное занятие рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом» и характеристика состава преступления. Особое внимание уделяется предмету преступления, «промыслу» и объективной стороне вышеупомянутого состава преступления.

Ключевые слова: промысел, рыбный промысел, незаконная добыча, млекопитающие.

Kyrylo O. CHEREVKO,

PhD in Law, associate professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

**ILLEGAL FISHING, ANIMAL OR OTHER WATER EXTRACTING FISHERY
UNDER UKRAINIAN LEGISLATION**

The author of the article discusses the basic terms of the Article 249 (Illegal fishing, animal or other aquatic fishing) and the characteristics of the crime. Particular attention is paid to the subject of the crime, "trade" and the objective aspect of the above-mentioned corpus delicti.

Key words: *fishing, illegal committing, mammals.*

Зразок для цитування:

Черевко К. О. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в розрізі українського законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. праць. № 2 (23). 2020. С. 61—68.